

QARABAĞ BÖLGƏSİNİN ARXEOBİOLOJİ TƏDQIQI

Nurməmməd Mustafayev

AMEA-nın Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutu

Tarixən İpək Yolu kimi böyük əhəmiyyətə malik ticarət yolunun üzərində yerləşən Azərbaycan eyni zamanda daha 13 dünya dövlətini birləşdirən Beynəlxalq Şimal-Cənub Nəqliyyat Dəhlizinin kəşisində yerləşərək, onun özəyini təşkil edir. Ticarət əlaqələri, müharibələr və böyük tarixi köçlər – miqrasiyalar ölkəmizin mədəni-tarixi irsinin formalaşmasına güclü surətdə təsir edərək dərin izlər qoymuş, həm bu irsin, həm də bu irsin daşıyıcıları olan böyük xalqımızın genofondunun da həddən artıq zənginləşməsinə səbəb olmuşdur. Respublikamızın belə qədim tarixə və zəngin mədəniyyətə malik bölgələrindən biri də Qarabağ bölgəsidir.

Respublika ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılara əsasən güman edilir ki, Azərbaycan ərazisində "müasir" insanların məskunlaşması üst paleolit dövründə, yəni ~40000 il bundan əvvəl başlamışdır. Bizim tərəfimizdən Azərbaycan populyasiyasında Y-xromosom polimorfizminin tədqiqi nəticəsində aşkarlanan Y-DNT haploqrupların yaşları bu məskunlaşmanın bir qədər də əvvəl, yəni ~60000-48000 il bundan öncəyə aid olmasından xəbər verir. Belə ki, indiki Xocavənd rayonu ərazisində yerləşən qədim insan məskənlərindən biri olan Mustye mədəniyyətinə aid Tağlar mağarasında qədim insanların ~64000-24000 il bundan əvvəl yaşaması faktı da bu fikri təsdiqləyir. Xocavənd rayonu ərazisində yerləşən və dünyanın ən qədim insan məskənlərindən (düşərgəllərindən) biri sayılan Azıx mağarasından tapılan və preneandertal tipli "azıxantrop" adlı ibtidai insana aid olması güman edilən alt çənə sümüyü isə bu ərazidə ibtidai insan məskənlərinin yaşının ~350-400(450) min il bundan əvvələ gedib çıxdığına dəlilət edir. Burada tapılan bəzi artefaktların yaşı orta və alt paleolitə qədər gedib çatır. Ümumilikdə Azıx mağarasında mövcud olan təbəqələrdən əldə olunan artefaktlarla Olduvay, Quruçay, Aşel və Mustye mədəniyyətləri dövründə burada yaşayış olması müəyyən edilmişdir. Bunu müxtəlif illərdə mağaranın 10 təbəqəsində aparılan sonrakı arxeoloji tədqiqatlar da təsdiqləmişdir. Güman edilir ki, bu ərazidə ibtidai insanın yaşayışı ~2,7(2,6)-1,2(1,0) milyon il bundan əvvəl də mövcud olmuşdur. Təkcə Qarabağ deyil, Azərbaycanın digər yerlərində də bu yaşayış tarixin sonrakı dövrlərində də (Orinyak, Soylyut, Madlen, Azil, Mezolit, Neolit, Kür-Araz və Boyalı qablar mədəniyyətləri) davam etmişdir. Bunu Şuşa, Dağtumas, Əshabi-Kəhf və s. mağaralar, Araz, Arpaçay, Tərtərçay, Zuvandçay, Acınohur və s. çay vadiləri, Şomutəpə, Babadərviş, Şonqar və s. bu kimi onlarla ərazilərdə yerləşən qədim yaşayış məskənlərindən tapılan maddi mədəniyyət nümunələri (alətlər, silahlar, müxtəlif qablar, geyim və bəzək vasitələri, məişət əşyaları və s.) də sübut edir.

Bu gün Qarabağ ərazisi erməni işğalçılarından tam azad edilmiş və xalqımız Qarabağa "böyük qayıdış" ərafındadır. Bu ərafədə bütün Azərbaycan xalqının, Qarabağ sakinlərinin, o cümlədən alim və mütəxəssislərimizin qarşısında bir sıra ciddi məsələlər durur. Xüsusi qəbul edilən dövlət proqramları bölgədə mənfur düşmən tərəfindən tamamilə dağıdılmış təsərrüfat və yaşayış strukturlarının bərpası ilə yanaşı, bölgənin tarixi-mədəniyyət abidələrinin yenidən qeydiyyatı, bərpası və qorunması üzrə tədbirlərin işlənilməsini də zəruri edir. Babalarımızdan qalan bu zəngin irsin bizə məxsusluğunu sübut etmək üçün bölgədə kompleks və məqsədyönlü arxeoloji araşdırmalar aparılmalı, tədqiqatlara müasir, daha dəqiq və informativ olan spektroskopik, kimyəvi və molekulyar biologiya metodları və texnologiyalar cəlb olunmalı, Qarabağ əhalisinin müxtəlif aspektlərdə genetik tədqiqinə xüsusi yer verilməlidir.